

УДК 347.45/.47

DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2022.1.4>

КАТЕГОРІЯ «БАНКІВСЬКА ПОСЛУГА»: ВИЗНАЧЕННЯ І ОСОБЛИВОСТІ

Дзера Олександр Васильович,

доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент
Національної академії правових наук України,
головний науковий співробітник
відділу дослідження проблем взаємодії держави
і громадянського суспільства
Київського регіонального центру
Національної академії правових наук України

Біленко Маріанна Сергіївна,

кандидат юридичних наук,
в.о. ученого секретаря
Київського регіонального центру
Національної академії правових наук України

У статті розглядається розгалуженість сегментів фінансового ринку, взаємодія між якими відбувається щодо надання фінансових послуг. Розглядаються такі поняття, як «фінансова послуга» та «платіжна послуга». Проаналізовано, що банківська діяльність є одним з елементів фінансової діяльності в державі. Нині банківські послуги є монопольними і намагаються не допустити появи нових суб'єктів із передовими технологіями. Коротко досліджується генеза виникнення банків. Розкривається сутність основних понять у сфері банківської діяльності. Зазначається, що банківська діяльність за своєю суттєвою належністю є економічною, але вона потребує детального та послідовного правового регулювання і захисту з боку держави, оскільки є сукупністю певних правовідносин. Банк є юридичною особою, яка на підставі ліцензії має виключне право надавати банківські послуги.

Досліджено поняття «банківські послуги» через дефініцію поняття «послуга» та властиві банківським послугам характеристики. Послуга є самостійною правовою категорією, яка має комплексний характер із притаманними формою та змістом. В економічній літературі послуги розуміються і як вид діяльності, і як вид економічного блага, що виступає в нематеріальній формі. У юридичній літературі домінує думка, що послуга є дією або сукупністю дій (діяльність), об'єднаних однією метою – створенням корисного ефекту. Автором зазначено, що складність розробки поняття «послуга» полягає у відсутності єдиного розуміння суті цього явища. Використаний у статті аналіз основних доктринальних підходів дозволив установити, що банківські послуги – це діяльність банку, направлена на супроводження та оптимальне виконання банківських операцій.

Ключові слова: фінанси, фінансовий ринок, послуга, фінансові послуги, банк, банківські послуги, продукт, банківська установа, договір, договір надання послуг.

Dzera Olexandr, Bilenko Marianna. The "banking service" category: definition and characteristics

The article deals with the complexity of financial market segments, the interaction between which takes place over the provision of financial services. Such concepts as financial service and payment service are considered. It is analysed that banking is one of the elements of financial activity in the state. Banking services currently have a monopoly, trying to prevent the emergence of new entities with advanced technology. The genesis of the emergence of banks is briefly examined. The essence of the main concepts in the sphere of banking activity is covered. It is noted that banking activity is a financial activity in its essence, but it requires detailed and consistent legal regulation and protection by the state as it is a set of legal relations. A bank,

in turn, is a legal entity that has the exclusive right to provide banking services on the basis of a banking license.

The notion of "banking services" is explored, and the definition of "service" and the characteristics inherent in banking services are defined. Service is an independent legal category that has a complex nature with inherent form and content. In the economic literature, services are defined both as a type of activity and as a type of economic good in intangible form. The legal literature contains the dominant opinion that service is an action, or service as a category of civil law is a set of actions (activity) united by one goal – the creation of useful effect. The authors note that difficulty in developing the concept of "service" is the lack of a unified understanding of this phenomenon. The analysis of the main doctrinal approaches used in the article has established that banking services are bank activities aimed at supporting and optimal execution of banking operations.

Key words: *finance, financial market, service, financial services, bank, banking services, product, banking institution, contract, service contract.*

Для розвитку економіки будь-якої держави необхідні розгалужені сегменти фінансового ринку. Фінансовий ринок – це сукупність різноманітних економічних відносин, які виникають між споживачами та постачальниками фінансових ресурсів, фінансовими посередниками в процесі діяльності, між допоміжними та іншими фінансовими корпораціями, а також це відносини зі сторони державних регуляторів щодо відповідної діяльності [1]. Останній, маючи досить складну структуру, функціонує для забезпечення належного кругообігу фінансових ресурсів. Основними суб'єктами, в яких зосереджена лівова частка фінансових ресурсів держави, є депозитні та недепозитні фінансові посередники, а також допоміжні фінансові корпорації.

Взаємодія між зазначеними суб'єктами відбувається щодо надання фінансових послуг. Останнім часом ринок фінансових послуг активно розвивається завдяки появі нових видів цих послуг. Тому дослідження сутності фінансових послуг із погляду законодавства та юридичної науки нині є актуальним.

Фінансова послуга – операції з фінансовими активами, що здійснюються в інтересах третіх осіб за власний рахунок чи за рахунок цих осіб, а у випадках, передбачених законодавством, – за рахунок залучених від інших осіб фінансових активів (з метою отримання прибутку або збереження реальної вартості фінансових активів). Фінансовими вважаються такі послуги: торгівля валютними цінностями; залучення фінансових активів із зобов'язанням щодо їх повернення; фінансовий лізинг; надання коштів у позику,

в тому числі і на умовах фінансового кредиту; надання гарантій; переказ коштів; у сфері страхування; діяльність у системі накопичувального пенсійного забезпечення; професійна діяльність на ринках капіталу; факторинг; банківські та інші фінансові послуги, що надаються відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність» [2].

Інноваційним у фінансовій сфері став Закон України «Про платіжні послуги» [3], який установлює правила надання платіжних послуг в Україні та вимоги до їх надавачів. Цей нормативно-правовий акт спрямований на модернізацію і подальший розвиток українського ринку платіжних послуг, він базується на зміні застарілих підходів до правового регулювання платіжного ринку.

Платіжна послуга – передбачена законом діяльність надавача платіжних послуг із виконання та/або супроводження платіжних операцій. За цим законом розширюється перелік платіжних послуг до 9, із яких 7 належать до фінансових, 2 – до нефінансових. До фінансових належать: послуги із зарахування готівкових коштів на рахунки користувачів, а також усі послуги, що стосуються відкриття, обслуговування та закриття рахунків (крім електронних гаманців); послуги зі зняття готівкових коштів із рахунків користувачів, а також усі подібні послуги; послуги з виконання платіжних операцій із власними коштами користувача з рахунку / на рахунок користувача (крім платіжних операцій з електронними грошима), як-от виконання кредитового переказу; виконання дебетового переказу; виконання іншої платіжної операції, в тому числі

з використанням платіжних інструментів; послуги з виконання платіжних операцій із рахунку / на рахунок користувача (крім платіжних операцій з електронними грошима) за умови, що кошти для виконання платіжної операції надаються користувачу постачальником платіжних послуг на умовах кредиту; послуги з емісії платіжних інструментів та/або здійснення еквайрингу платіжних інструментів / обробки платіжних операцій; послуги з виконання переказу коштів без відкриття рахунку; послуги з випуску та виконання платіжних операцій з електронними грошима, в тому числі відкриття та обслуговування електронних гаманців. Нефінансовими платіжними послугами вважаються послуги з ініціювання платіжної операції та послуги з надання відомостей із рахунків. З'явився новий тип учасників ринку – надавач послуг відомостей із рахунків. Визначено дев'ять категорій надавачів платіжних послуг, які мають виключне право надавати платіжні послуги: 1) банки; 2) платіжні установи (зокрема, малі платіжні установи); 3) філії іноземних платіжних установ; 4) установи електронних грошей; 5) фінансові установи, що мають право на надання платіжних послуг; 6) оператори поштового зв'язку; 7) постачальники нефінансових платіжних послуг; 8) Національний банк України; 9) органи державної влади (місцевого самоврядування).

Згідно з постановою Національного банку України від 30.04.2010 р. № 223 [4] платіжна послуга – це діяльність щодо забезпечення виконання платіжних операцій із використанням спеціального платіжного засобу, яка здійснюється постачальниками платіжних послуг. Майже ідентичне визначення наведено в постанові Національного банку України від 05.11.2014 р. № 705, яка визначає платіжну послугу як діяльність щодо забезпечення виконання платіжних операцій із використанням електронного платіжного засобу, що здійснюється постачальниками платіжних послуг [5]. Вищенаведені визначення є не зовсім уніфікованими, їх змістове наповнення не має єдиної форми. З огляду на тематику статті, досліджуючи поняття «послуга», слід зазначити, що законодавець розглядає послугу саме в контексті діяльності.

Основними гравцями на ринку фінансових послуг є саме банки. Нині банківські послуги є монопольними і намагаються не допустити появи нових гравців із передовими технологіями. Банківська діяльність є одним з елементів фінансової діяльності в державі. За роки незалежності вона так і не стала єдиним цілим. Дослідження генези становлення банківської діяльності дає змогу зрозуміти, що це економічний феномен, який виник не спонтанно, а в результаті еволюції.

Перші банки утворились у Європі ще в XIV столітті, а деякі з них працюють і донині, створивши певні банківські мережі. Виникненню банків передувало надання окремих послуг, які в подальшому спричинили появу первісних банківських операцій та інституційних форм. Банківські операції не виникали одночасно, а розвивались поступово. Схематично зародження та розвиток банківництва можна представити так: первісні банківські послуги – первісні банківські операції – первісні банки [6]. Наведена послідовність дає чітке уявлення про те, що першочергово виникали послуги. Отже, поступово формувалася грошовий обіг серед населення, що призвів до необхідності утворення банківських установ. Основні обов'язки банків зосереджувалися на управлінні капіталом, який становив основу тогочасної фінансової системи. Отже, історично так склалося, що банківська сфера завжди була і є важливою системою кожної країни.

Серед наукової літератури дослідженню сутності основних понять у сфері банківської діяльності присвячено значну кількість робіт. Сучасні дослідники розглядають ці дефініції з точки зору загальноекономічних та маркетингових аспектів, визначаючи банківську діяльність через економічні функції, що здійснюються банком. Так, банківська діяльність за своєю суттєвою належністю є економічною, але вона потребує детального та послідовного правового регулювання і захисту з боку держави, оскільки це сукупність певних правовідносин.

Згідно із Законом України «Про банки та банківську діяльність» [7] банк – це юридична особа, яка на підставі банківської ліцензії має виключне право надавати банківські послуги. До останніх належать:

1) залучення у вклади (депозити) коштів та банківських металів від необмеженого кола юридичних і фізичних осіб; 2) відкриття та ведення поточних (кореспондентських) рахунків клієнтів, у тому числі в банківських металах, та рахунків умовного зберігання (ескроу); 3) розміщення залучених у вклади (депозити), у тому числі на поточні рахунки, коштів та банківських металів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик (ч. 3 ст. 47). При цьому варто зазначити, що банк має право (згідно з ч. 2 ст. 47) здійснювати банківську діяльність на підставі банківської ліцензії шляхом надання банківських послуг, тобто законодавець визначає банківську діяльність через сукупність банківських послуг, надавати які має право лише фінансова установа – банк. Так, постає нагальна потреба розробити певні підходи до розуміння сутності банківської послуги задля виокремлення її від тотожних понять.

Нині в законодавчих актах, які визначають основи правового регулювання діяльності банків, як-от Господарський кодекс України [8], Закон України «Про Національний банк України» [9] та Закон України «Про банки і банківську діяльність» [7], одночасно вживають поняття «банківська послуга» і «банківська операція», які розглядають у різних змістових контекстах. Така розбіжність очевидна, що пояснюється відсутністю легального визначення в законодавстві.

Банківські послуги за своєю природою є нематеріальними, абстрактними, тобто не мають конкретної товарної форми і набувають реальних рис через майнові договірні відносини. З огляду на те, що «банківська послуга» – категорія багатогранна і складна, а ринок банківських послуг є найбільш динамічним із-поміж інших, великий асортимент та різноманіття банківських послуг, що відрізняються за формою та змістом, ще більше ускладнюють ситуацію, сприяючи довільному використанню цього поняття. У дослідженні поняття «банківські послуги» ключовими залишаються питання дефініції терміна «послуга» та опису властивих банківським послугам характеристик.

Послуга є самостійною правовою категорією, яка має комплексний характер із притаманними формою та змістом. Проте норми чинного законодавства не наводять поняття

послуги, а виокремлюють лише деякі аспекти її правового регулювання, як-от фінансові, банківські, освітні, адміністративні послуги або договір про надання послуг.

У науці цивільного права також відсутня єдність думок щодо розуміння сутності поняття послуги як об'єкта цивільних правовідносин. Така невизначеність призводить до помилкового тлумачення і, відповідно, до зловживань із боку суб'єктів правозастосування.

Характеристика того чи іншого поняття має розпочинатися з розкриття його етимологічної сутності. З огляду на те, що поняття послуги є міждисциплінарним, є багато різних визначень. Відповідно до тлумачних словників послуга: 1) від (англ. *service*) – це дія, результат якої споживається в процесі її виконання; 2) дія, вчинок, що дає користь, допомогу іншому [10].

На законодавчому рівні поняття послуги (як об'єкта правовідносин загалом) визначено в Законі України «Про захист прав споживачів» від 12.05.1991 р. № 1023-XII [11]. Відповідно до п. 17 абз. 1 ст. 1 цього закону встановлено, що послуга – це діяльність виконавця з надання (передання) споживачеві визначеного договором матеріального чи нематеріального блага, що здійснюється за індивідуальним замовленням споживача для задоволення його особистих потреб. На наш погляд, ця дефініція не дає чіткого визначення послуги як об'єкта цивільних прав загалом та потребує вдосконалення. Відповідно до ст. 901 ЦК України послуга, а точніше предмет договору про надання послуг, визначається через категорії «дія» або «діяльність» (надати послугу – значить «вчинити дію», «здійснити діяльність»).

Однак у науковій правовій літературі щодо цієї проблеми бракує єдності поглядів, адже більшість правників (Є.Д. Шешенін, О.Г. Шаблова, В.В. Луць, О.М. Щуковська, Н.В. Дроздова) уважають послугу діяльністю, але окремі вчені (зокрема, Р.В. Колосов та А.А. Телестакова) розглядають її як продукт і корисну дію або як корисну діяльність [12]. Автор додатково аргументує, що послуга – це об'єкт зобов'язальних правовідносин, який становить собою правомірну дію виконавця, спрямовану на досягнення певного результату нематеріалізованого харак-

теру, обмежену в часі, споживання якої, як правило, відбувається в момент її надання.

В.А. Васильєва зазначала, що до послуг іноді уналежнюють усі види корисної діяльності, яка не створює матеріальних цінностей. Особливою ознакою діяльності в цій сфері є неможливість реально досягнути характер продукту, що створюється. Різноманітність послуг породжена їх характером, одна частина з яких призначена для особистого споживання, друга – отримання прибутку. Ураховуючи економічні характеристики послуги, її визначення можна сформулювати так: «послуга – це вид суспільного блага, за допомогою якого задовольняють потреби шляхом учинення дій (здійснення діяльності) суб'єктом, у корисних властивостях якої і полягає суб'єктивний інтерес особи» [13, с. 12].

М.М. Гудима вважає, що послугу можна визначити як специфічну діяльність, що виражається за допомогою дій, не заборонених чинним законодавством, з метою задоволення потреб суб'єктів цивільного права, яка містить корисний ефект у самій собі або спрямована на досягнення результату, який не має уречевленого характеру, тобто є нематеріальним і, відповідно, невіддільним від самої послуги [14, с. 9]. Н.В. Федорченко вказувала, що сама послуга є дією або сукупністю дій (діяльність) (як категорія цивільного права), об'єднаних однією метою – створенням корисного ефекту [15, с. 25].

В економічній літературі послуги розуміються і як вид діяльності, і як вид економічного блага, що виступає в нематеріальній формі. Благо – це добро, щастя, достатки, вигоди, дари природи тощо, тобто все те, чого потребує людина в житті. На наш погляд, визначення послуги як блага дещо звучує її змістовий складник, адже бере до уваги лише момент задоволення певних потреб. Суб'єктний склад послуги в класичному розумінні має замовника і виконавця, тому не завжди те, що є благом для замовника, сприймається як благо виконавцем (і навпаки).

Загальне уявлення про послугу як економічну діяльність наведено в Державному класифікаторі України «Класифікація видів економічної діяльності» (КВЕД) [16]. Послуги – це результат економічної діяльності, щодо якого не можна встановити права власності. Послуги не підлягають продажу окремо від процесу виробництва. Момент завершення виробництва послуги

збігається з моментом її надання споживачеві. Узагальнюючи вищенаведені думки, слід констатувати, що складність розробки поняття «послуга» полягає у відсутності єдиного розуміння суті цього явища.

Розглядаючи властиві банківським послугам характеристики, слід указати на абстрактність і невіддільність. Банківські послуги не можна побачити, доторкнутися або якимось інакше сприйняти людськими органами почуттів. Цей вид послуги не може виникнути без спеціального суб'єкта. А спеціальним суб'єктом в цьому разі є саме банк. Тому розглядати банківську послугу як таку, що існує сама по собі, не зовсім логічно. На противагу цьому можна навести товар, який може існувати окремо від того, хто його виробив, змінюючи власників або не маючи таких узагалі.

Аналізуючи наукову літературу з різних галузей та віддаючи належне доробкам учених, слід зауважити, що науковці теж неоднозначно тлумачать вищенаведений термін. Найбільш фундаментальне дослідження проведено науковцем І.А. Безклубим. На його думку, в широкому розумінні надання банківських послуг є професійною діяльністю банківської установи, спрямованою на задоволення потреб споживачів із метою отримання прибутку. У вузькому розумінні банківська послуга є комплексом правомірних дій банку щодо фінансових активів, у процесі яких задовольняються вимоги споживача. Автор звертає увагу на те, що банк та його потенційний клієнт можуть досягти певного економічного результату, що передбачається під час надання послуги, лише за умови укладення відповідного банківського договору, який є необхідною частиною юридичного оформлення банківської послуги [17].

Отже, з огляду на вищенаведене, можна дійти висновку, що банківські послуги – це *діяльність банку*, направлена на супроводження та оптимальне виконання банківських операцій. Банківські послуги можуть набувати різної сукупності змістовних значень, що зумовлено специфікою їх формування та надання клієнтам, а саме: бути різновидом банківських операцій; бути видом діяльності банку, направленої на супроводження та оптимальне виконання банківських операцій; бути однією з форм банківського продукту, що виражається в здійсненні активних та пасивних операцій; бути результатом діяльності банку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Іоргачова М.І., Ковальова О.М., Коцюрубенко Г.М. Фінансовий ринок України: сучасний стан основних сегментів. URL: http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/2_2021/92.pdf.
2. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг : Закон України від 12 липня 2001 року № 2664-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2664-14#Text>.
3. Про платіжні послуги : Закон України від 30 червня 2021 року № 1591-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1591-20#Text>.
4. Про здійснення операцій з використанням спеціальних платіжних засобів : постанова правління Національного банку України від 30 квітня 2010 року № 223. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0474-10#Text>.
5. Про здійснення операцій з використанням електронних платіжних засобів : постанова правління Національного банку України від 05 листопада 2014 року № 705. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0705500-14#Text>.
6. Демчук Н.І., Довгаль О.В., Владика Ю.П. Банківські операції : навчальний посібник. Дніпро : Пороги, 2017. 461 с.
7. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07 грудня 2000 року № 2121-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text> (дата звернення 29.01.2022).
8. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року № 436-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/436-15>. (дата звернення 29.01.2022).
9. Про Національний банк України : Закон України від 20 травня 1999 року № 679-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#Text> (дата звернення 29.01.2022).
10. Словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/s/poslugha>.
11. Про захист прав споживачів : Закон України від 01 серпня 2021 року № 1023-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1023-12>.
12. Сибіга О.М. Договір комісії за цивільним кодексом України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. Харків, 2009.
13. Васильєва В.А. Проблеми цивільно-правового регулювання відносин з надання посередницьких послуг : автореф. дис. ... д.ю.н. 12.00.03. Послуга як категорія цивільного права. КНУ ім. Т. Шевченка. Київ, 2006.
14. Гудима М.М. Предмет договору про надання туристичних послуг за законодавством України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. НДІ приват. права і підприємництва НАПрН України. Київ, 2016.
15. Федорченко Н.В. Зобов'язання з надання послуг у цивільному праві України : теоретико-правові засади : автореф. дис. ... докт. юрид. наук 12.00.03. НДІ приват. права і підприємництва НАПрН України. Київ, 2015.
16. Національний класифікатор України ДК 009:2010 «Класифікація видів економічної діяльності». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vb457609-10#Text>.
17. Безклубий І.А. Теоретичні проблеми банківських правочинів : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2006. 486 с.